

MADALYONUN DİĞER YÜZÜ, YUNANİSTAN'DA OSMANLI CAMİLERİ&TÜRBELERİ: YIKILAN, İHMAL EDİLEN, DÖNÜŞTÜRÜLEN, YENİDEN DÖNÜŞTÜRÜLEN ve RESTORE EDİLEN

Merhum Osmanlı mimari tarihçisi Ekrem Hakkı Ayverdi'nin yaptığı hesaplara göre, bugünkü Yunanistan hudutları içerisinde 3771 cami ve mescit tespit edilmiştir. Kendisi genellikle iki kaynağı çok dikkatle kullanmıştır; birisi Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi, biri de Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kayıtları.

Ben bugün üstten bir bakışla, son 50-60 senelik zaman içerisinde Yunanistan'daki Osmanlı varlığı üzerine sizlerle birlikte kısa bir gezinti yapmak istiyorum.

İlk konumuz, yok edilmiş olan eserler.

Merhum Osmanlı mimari tarihçisi Ekrem Hakkı Ayverdi'nin yaptığı hesaplara göre, bugünkü Yunanistan hudutları içerisinde 3771 cami ve mescit tespit edilmiştir. Kendisi genellikle iki kaynağı çok dikkatle kullanmıştır; birisi Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi, biri de Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kayıtları.

Misal olarak Selanik şehrine bakalım.

Bu, 18. yüzyıla ait bir gravür. O tarihlerde sanki minareden başka bir şey yok gibi Selanik'te.

* Bahçeşehir Üniversitesi Öğretim Üyesi.

Zaten Evliya Çelebi de 1667 civarında oraya gittiği zaman, 32 cami ve 150 mescitten bahsediyor. Şu anda Selanik'te ayakta kalan bir tek minare vardır; o Rotunda Müzesinin yanındaki eski Sinan Paşa Cami veya Şeyh Ortacı Cami. Zaten Roma'dan kalan bir ibadet yeridir o, Bizans zamanında kilise olmuş, sonra camii oldu, şu anda da müze olarak kullanılıyor. Bunun minaresi hem ayakta, hem de epey büyük bir eforla son 15 sene içinde restore edilmiş. Ama tabii, bildiğimiz üzere, Selanik'te ciddi bir felaket yaşandı, o felaket de 1917'deki yangın. O yangının ardından da mübadele geldi. Dolayısıyla, hem o yangın dolayısıyla Osmanlıların yapıtlarının büyük bir kısmı tahrip oldu; hem de 5-6 sene sonra mübadele olunca, onların asıl sahipleri de Yunanistan'dan bugünkü Türkiye'ye göç ettikleri için, geri kalanları da büyük ölçüde sahipsizlikten, bakımsızlıktan dolayı tahrip oldu.

Bu, Selanik'in biraz kuzeyinde, Serez (Siroz) Camii. Osmanlıların Balkanlar'da inşa ettiği en eski camilerden biridir, belki de en eskisi. 1385 senesinde Gazi Evrenos ve Çandarlı Halil Paşa şehri teslim aldıktan sonra, Çandarlı Halil Paşa bu camiyi inşa etti.

Yenice-i Vardar, yani Gazi Evrenos'un kurduğu kasabası ve onun ailesi, Evrenosoğulları'nın mübadeleye kadar asıl merkez olan yerdeki Şemseddin Ahmet Bey Camii. Bu Şemseddin Ahmet Bey Camii, Abdullah İlahi için yapılmış. Zaten Abdullah İlahi'yi Balkanlar'a getiren, Evrenos'un torunu Şemseddin Ahmet Bey. Bunu bir misal olarak görüyorum; çünkü bunun karşılıkları da Türkiye'de var. Yakın zamana kadar ve hâlâ bu bir ordunun üssü içinde olan bir alandı. Dolayısıyla, Yunanistan'daki Kültür Bakanlığının o bölgedeki korucu kurumu hiçbir zaman oraya sahip olamamışlardır. Kötü bir zamanda, yani Türkiye-Yunanistan arasında çok kötü bir zamanda, orası gerçekten bombalandı ve yarısı gitti. Bu, sadece Yunanistan'da değil, Balkanlarda en mühim ziyaretgâhlardan biridir. Senede binlerce insan geliyor, (Abdullah-ı İlahînin Türbesi bu caminin bitişiğinde) çünkü gerçekten kutsal bir yerdir.

Solda, Yenice-i Vardar (Gianitsa)'da Evrenos'un yaptığı imareti görüyorsunuz. Hâlâ kısmen ayakta, ama kötü bir durumda. Neden? Anadolu'dan 1,5 milyona yakın Rum Hıristiyanlar küçücük Yunanistan'a gittiler, Yunanistan'dan 450 bine yakın Müslüman Türkler bu tarafa geldiler. Tabii, 450 bin kişinin bıraktığı yapıya 1,5 milyon insanı sığdırmak biraz zor. Dolayısıyla, Osmanlılardan ne kalmışsa, hemen hemen hepsi ya işyeri olarak, ya ev olarak bu muhacirlere tahsis edilmiştir. Mesela, bu binanın şu anda hâlâ 12 tane ortağı var. Onların arasında büyük bir banka var. Mahkemeler devam ediyor bunu elde etmek için, koruma altına almak için; ama bugüne kadar başarılı olamamıştır.

Bir de terk edilmiş, tamamen terk edilmiş eserler var. Bu, Drama'da Mehmet Halil Ağa Camii 16. yüzyıldır. Bu, mübadeleden sonra bir aileye ev olarak tahsis edildi. Zamanında, o aile Drama'da bir yerel gazeteye çıktı. 85'e kadar gazetenin yeri oldu, sonra yandı. Şu anda arkeolojik servis, senelerce süren bir davadan sonra kazanmışlar, koruma altına alınmış. Ama tabii, o ilk basamak. Önce koruma altına alıyorsun, arkadan projeler çıkartıp, ondan sonra parayı bulmak. Tabii, bugünkü Yunanistan'da o parayı bulmak biraz güç olacak.

Bu da yeni Drama'da. Arap Camii... Solda çok güzel bir fotoğraf vardır. Sağdaki durum koruma altındadır bugün; yani kimse girmiyor, kimse tahrip etmiyor, ama henüz restore edilmemiştir.

Bu da çok mühim bir eser, Serez'de Mehmet Ağa Camii. Gedik Ahmet Paşa'nın oğlu, II. Bayezid'in damadıdır. 1492'de yapılan bir eser. Şu anda hem koruma altında, hem de projeler

tasdik edilmiş Kültür Bakanlığı tarafından, hem de Avrupa Birliğinden bir miktar para da aldılar. Çok mühim bir eser.

Bu da yine Serez'de Mustafa Bey Camii. Mescit olarak 1475 senelerinde yapılmış takriben, sonra 1519'da bir cami olarak büyütülmüş. Senelerce marangozhane olarak kullanıldı. 5 sene evvel, nihayet oradaki korucu servisi kontrol altına aldı, etrafında büyük duvarlar yapıldı; ama henüz restore edilmemiştir.

Bu da Karaferye'de Çelebi Sinan Bey Camii. 15. yüzyıla ait bir eser. Koruma altında, kimse içeri girmiyor; ama henüz restorasyon görmemiştir.

Bu da Kesriye'de Sultan Mehmet Camii. Soru işareti koyuyorum, çünkü yüzde yüz emin değilim.

Kurşunlu Camii denilen bu caminin tarihi biraz ilginçtir. İkinci Cihan Harbi sonrasında İtalyanlar Kesriye'ye bomba attılar ve bu camiye isabet etti. Koruma altında. Görüyorsunuz, alt camlar kapalı; ama yine bir restorasyon olmadı.

Bir de kiliseye çevrilmiş camiler var. Ama bazen en sağlam olan yapıtlar kilise yapılan camiler. Nasıl Osmanlı döneminde Ayasofya cami oluyor, muazzam bir vakıf kuruyor Fatih, bu da aynı şekilde. 450 sene boyunca tadilatlar o vakıf tarafından oluşturuldu. Osmanlıların Yunanistan'daki camilerinin bir kısmı öyle oluyor.

Tabii, bu, Güney Yunanistan'da, Mora etrafında. Bunların bazıları 70-80 sene evvel restore edilmiş. En sağlam olanların hepsi şu veya bu şekilde kullanılıyor; ya bir müze, ya bir sergi salonu. Burası ilginç. Bu şehir üzerine arkadaşımın beraber bir kitabımız var; Kavala. Kavala, bir şahsın hayrat işleriyle Kavala oldu. O şahıs şu anda Türkiye'de biraz acayip bir şekilde meşhur olmuş, yanlış isim altında meşhur olmuş; Pargalı İbrahim Paşa. Hem su kemeri yaptırıyor, hem de şehrin duvarlarını, hem de büyük bir cami, bedesten, hamam vesaire. Onun yapıtlarından, sadece hamamdan bir kısmı kaldı, bir de onun yaptığı İbrahim Paşa Camii.

Soldaki resmi 30'larda çekilmiş, hâlâ minare varken.

Sağdaki, bugünkü Ayos Nikolaos Kilisesi.

Drama'da bir tane ilginç eser vardır. Sultan Bayezid, Yıldırım Bayezid tarafından yaptırılan, bir ihtimal, Balkanlarda hâlâ hayatta olan bir eser. Bu da 35'te çekilmiş bir resim. Bugünkü kilise durumu bu. Bunu pek kimse fark etmedi. Rahmetli Ekrem Hakkı AYVERDİ Drama'ya gittiği zaman, "Taş üstünde taş kalmadı, hiçbir şey yok" dedi. Hakkı. Çünkü ilk bakışta biraz zor. Ama gerçekten çok mühim erken dönem bir Osmanlı eseridir.

Bu da benim en sevdiğimlerden biridir. Bu, Selanik'teki 3. Kolordu karargahının camii. Camiye ne oldu; kiliseye çevrildi. Oradaki görevli olan subaylar evlendiği zaman, hep bu camide evleniyorlar.

Batı Trakya'dan bir şey gösteriyorum burada. Bu da enteresan bir yer, Fetret Devrinde yapılmış Musa Çelebi Camii, Yıldırım Bayezid'in oğlu Musa Çelebi. Camiye benzemiyor. Sadece 1906'da çekilmiş bir resimdir. Minaresini görüyoruz. Bu da 1925, yani mübadeleden hemen sonra kilise-

ye çevrilmiş. Büyük bir restorasyon gördü. Açılış törenini görüyorsunuz. Bunu öyle bir şekilde kamufle ettik ki, biraz zor anlaşılıyor.

Ayios Konstantinos ve Aya Eleni Kilisesi. Bu bir Osmanlı türbesi. Türbeyi arkada görüyorsunuz. Yunanistan'da bugüne kadar 15 ve 16. yüzyıl türbelerinden 4-5 tanesinin kiliseciklere çevrildiğini tespit ettim.

Bu da tamamen terk edilmiş, Kavala'ya yakın bir dağ köy. Tesadüf, mübadeleden sonra, Trabzon'un Maçka ilçesinden buraya yerleştirdiler; ama bir problem var. Burası ziraat için uygun bir yer değil.

Güzel bir Osmanlı köprüsü. Köyde pek bir şey kalmadı, bir tek bina ayakta, o da minaresinin kalıntılarından belli olduğu üzere camidir. Mübadeleden olanların yaptıkları bir tek mihrabın içinde bir ay-yıldız görüyorsunuz içinde.

Bir de tabii yeniden kiliseye çevrilmiş olanlar var. Bu, biraz evvel bahsettiğim Selanik'teki meşhur Roma devri tapınağı. Bu da Hertacı Süleyman Efendi Camii yapıldı. Minaresi duruyor, ama tekrar müze haline getirilmiş.

Bu da Batı Trakya'da, Serez'de çok mühim bir 12. yüzyıl Bizans kilisesi. Gazi Süleyman Paşa tarafından camiye çevrildi ve bugün tekrar kilise haline getirilmiş.

Bir de epey restore edilmiş camiler var. Atina'da ikinci bir tane, Eğriboz'da.

Bu da Mimar Sinan'ın Yunanistan'daki yegane eseri. Çok mühim bir cami, Osman Şah Camii. Bu, 54 civarında çekilmiş bir resim. Bu da restorasyondan sonraki hali. Çok güzel bir restorasyon. Yalnız, bir problem var; kullanılmıyor. Dolayısıyla, Türkiye'den oraya kadar gidenler hiçbir zaman içeri giremiyor; çünkü tamamen arkeoloji servisinin bir deposu olarak kullanılıyor.

Bu da Selanik'te son dönem bir cami, Hamidiye Camii. Restore edilmiş. Bir zamanlar arkeoloji müzesi olarak kullanılıyordu, Selanik'in ilk arkeoloji müzesi. Şimdi sergi salonu olarak kullanılıyor.

Bu da Selanik'teki meşhur İshakiye Camii. Güzel restore edilmiş 40 sene evvel. Muazzam bir imaret bu, yani benim gördüğüm en enteresan imarettir. Burası da zaman zaman sergi salonu olarak kullanılıyor. Eğer tesadüfen sergi varken Selanik'e giderseniz görürsünüz.

Bir de Hamzabey Camii var Selanik'te. Bu da yeniden restore edilmiş, tam şehrin göbeğinde. Kavala'da Beypaşa Camii ve medrese yeniden yapılmış.

Bu da Serez'de Selçuk Sultan Camii. Muazzam bir restorasyon.

Bu da enteresan bir örnek. Soldaki resmi ben 5-6 sene evvel çektim. Sağdaki, onun restore süreci olduğu zamandı. Şimdi yeniden restore ettiler ve açıldı.

Beni dinlediğiniz için teşekkür ediyorum.